

Vårt språk är ej i orden

(Kolumn ÅU 1.4.93)

Lars Hertzberg

Häromdagen intervjuades i radion en expert ('terapeut' tror jag han kallades) om de följder upplevelser under förlossningen, ja redan i moderlivet kan ha för en människas liv. Gräl mellan föräldrarna under havandeskapet kan få menliga följder, och komplikationer i samband med själva förlossningen kan leda till en lång räckta symptom under den nyföddas hela liv: bl a värk, illamående, svindel, ångest och depression.

Sådana idéer kan ha en viss dragningskraft: det är naturligt att föreställa sig, att en människas första upplevelser sätter sin prägel på hela hennes liv (liksom det är naturligt att föreställa sig att blix och dunder måste vara uttryck för gudarnas vrede). Likaså ligger det något tilltalande i tanken att alla våra besvär har en dold orsak (jfr diskussionen om amalgamet).

Men det vi är lockade att tro är inte nödvändigtvis sant: i själva verket skulle det vara överraskande om en enda traumatisk upplevelse kunde ha så genomgripande följder. Vi måste ta reda på hur det är innan vi kan veta. Däremot var det frapperande att varken terapeuten eller hans intervjuare, vad jag kunde märka, fann det motiverat att gå in på hur man nått dessa resultat. Hur omfattande var undersökningsmaterialet, hur valdes kontrollgruppen ut, hur klara var de statistiska sambanden osv? Eller drogs alla dessa påståenden ur hatten? Det enda belegg som gavs var, att terapeuten redan i många år föreläst om dessa saker.

*

Programmet framstod i själva verket som ett typexempel på hur vi förhåller oss till 'information'. Det sägs att vi lever i ett informationssamhälle, men snarare lever vi i ett samhälle som lider av informationsfetischism. Ord som yttras i offentligheten undfår magiska krafter. Deras trovärdighet står över all diskussion. Kriteriet på att vi förstått dem är att vi är i stånd att upprepa dem.

Vad vi glömmer bort är att meningen av ett påstående beror av det sammanhang där det yttrats. Det som lekmän respektfullt omtalar som 'vetenskapens senaste rön' är i själva verket tolkningar av experiment och observationer, och de måste presenteras i sitt sammanhang om allmänheten ska kunna välja ett sätt att förhålla sig till dem: faran är att de annars stelnar till dogmer.

*

Bland de främsta av informationsfetischismens guruer finns vissa experter på hjärnans fysiologi, som i olika sammanhang ombes uttala sig om livets djupaste frågor. Det de säger är ofta högst lovvärt, de understryker att vi inte får överbetona rationaliteten på känslornas bekostnad, betonar vikten av skapande ämnen i skolan mm. (En tid var det inne att motivera dessa påståenden med hänvisning till de två hjärnhalvorna: högra hjärnhalvan sades stå för allt det positiva hos människan, medan det aggressiva, analytiska intellektet hade sin hemvist i vänstra hjärnhalvan, som därigenom blev skyldig till nersmutsningen, atombomben och marknadskrafternas diktatur.)

Den enda fråga man aldrig ställer dessa experter är, på vilket sätt studiet av organet hjärnan förutsätts tala om för oss hur vi bör leva. (Man frågar sig om det också står skrivet i hjärnan att vi inte får skrota ner välfärdsstaten eller om vi ska gå med i EG?)

Gränsen mellan vetenskap och vidskepelse har upplösts och i stället serveras vi en jämntjock underhållningsgröt. Häromåret kunde man i vår upplysta press läsa rövarhistorier om en apa som hade fått en människohjärna inplanterad, och som därefter ömsom uttryckte sig på schimpansiska, ömsom på någon östtysk dialekt. Minsann om inte en inhemsk hjärnfysiolog var redo att låna trovärdighet åt historien, det behövdes en folklorist, Ulrika Wolf-Knuts, till att punktera den ballongen.

*

Melita Tulikoura har under vintern haft en serie relativt tankeväckande program i TV, bland dem ett program om kvinnomisshandel i vilket två experter presenterade diametralt motsatta tolkningar av fenomenet. Men programledaren kom inte på tanken att konfrontera de två uppfattningarna mot varandra, noterade inte ens motstridigheten. Vi hade undfått två bitar information, och därmed skulle vi låta oss nöja. Stillna, min tanke: experterna har talat!

*

Ibland är forskarna själva i lika hög grad offer för informationsfetischismen som allmänheten. Det mest slående exemplet på detta är alla dessa attitydundersökningar som talar om för oss t ex att människors värderingar förskjutits i den ena eller andra riktningen,

att de mjuka värdena är på uppgång eller på nergång, att nordborna är världens lyckligaste människor, osv. Vad dessa undersökningar mäter är i grund och botten bara vad människor är benägna att svara när man ställer dem vissa frågor. Informationsfetischismen spelar här en dubbel roll: forskarna frågar sig varken hur de intervjuade tolkat deras frågor eller hur svaren ska förstås.

*

Det finns liknande fenomen i den politiska journalistiken. Efter att Ulf Sundqvist tvingats avgå som partiledare ställdes frågan om inte tidningspressen hade låtit sig manipuleras av hans politiska motståndare genom att rapportera misstankarna mot honom, som om de enda alternativen varit att avslöja eller hemlighålla. Men vad man borde ha gjort är att publicera rapporterna tillsammans med en analys av deras härkomst. Journalister tänker kanske inte tillräckligt på, att hur en nyhet kommit till är en del av själva nyheten.

*

Vi ägnar en anseelig del av vår tid till att låta oss informeras via olika massmedier. Detta språk vi dagligen lyssnar till är ett slags språklig broskbildning, inte ett levande tungomål: det är inte det språk vi själva talar, inte ett språk i vilket man kan mena det man säger eller inte mena det, inte ett språk i vilket det finns en plats för frågan om vi verkligen tror på det som sägs. Det som yttras på detta språk är inte ett ämne för reflektion eller föremål för verkliga känslor: det är från början avsett att glömmas, att nästa dag lämna rum för en ny dos information.